

RUS SHARQSHUNOSLIGINING SHAKLLANISHI*To‘ychiyev Baxtiyorjon**Farg‘ona davlat universiteti II bosqich tayanch doktoranti*

Annotatsiya: maqolada Rossiyada sharqshunoslik sohasini yuzaga kelishi, taraqqiyot bosqichlari tahlil etilib, rus sharqshunoslarinig asosiy tadqiqot yo‘nalishlarini ochib berishga harakat qilingan. Bundan tashqari, rus sharqshunoslik maktabining o‘zbek sharqshunoslik maktabi rivojidadagi o‘rni yo‘ritilgan.

Kalit so‘zlar: rus sharqshunosligi, rus sharqshunoslik maktabi, Rossiya, o‘zbek sharqshunosligi, G‘arbiy davlatlar, sharqiy davlatlar.

Sharqshunoslik – Osiyo va Shimoliy Afrika xalqlarining tarixi, falsafasi, dinlari, madaniy yodgorliklari, san‘ati, tillari, adabiyoti, iqtisodiyoti va hozirgi holatini o‘rganadigan ilmiy fanlar majmuidir. Hozirgi kunga sharqshunoslik quyidagi tarkibiy qismlarga bo‘linadi: yaponistika, xitoyshunoslik (sinologiya), indologiya, turkologiya, misrshunoslik, eronshunoslik, semitologiya va boshqalar.

Sharqshunoslik rivoj topgan hududlardan biri Rossiya bo‘lib, aynan Rus sharqshunosligi keyinchalik O‘zbek sharqshunosligining shakllanishida muhim ro‘l o‘ynadi. Shundan kelib chiqib, Rus sharqshunosligining rivojlanish tarixini o‘rganish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Rus sharqshunosligi o‘z rivojlanish bosqichida quyidagi ikkita davrni boshdan kechirgan:

1. Ilmiy sharqshunoslik
2. Amaliy sharqshunoslik

Ilmiy sharqshunoslik G‘arbiy Yevropada (birinchi navbatda mustamlakalarga ega bo‘lgan mamlakatlarda) u XVIII asrda paydo bo‘lgan va XIX asrning o‘rtalaridan boshlab jadal rivojlangan. Ob‘yektiv sharqshunos olimlar Osiyo va Afrika mamlakatlarining abadiy qoloqligi haqidagi afsonani yo‘q qildilar, yevropotsentrizm tushunchalarini buzdilar, Sharq sivilizatsiyalarning mohiyatini ochib berdilar.

Rossiya ilmiy sharqshunosligini shakllanishi quyidagi uchta asosiy jihatlar bilan bog‘liq bo‘ldi:

- a) harbiy va diplomatik idoralarga xizmat ko‘rsatadigan va tashqi savdo manfaatlarini ta‘minlaydigan amaliy sharqshunoslik. Uning tarkibiy qismi Sharqdagi pravoslav cherkovining missionerlik faoliyati edi;
- b) Rossiya imperiyasi tarkibiga kirgan, o‘z va qo‘shni mamlakatlarning milliy madaniyati va tarixini o‘rgangan Sharq xalqlarining an‘anaviy (odatda diniy) ilmiy maktablari;
- v) G‘arbiy sharqshunoslik, shu jumladan G‘arbiy Yevropadan kelgan olimlarni Rossiyaga taklif qilish va Rossiyadagi yevropalik olimlarning tadqiqotlarini rus tilida tarjima qilish va nashr etish.

Amaliy sharqshunoslik borasida amalga oshirilgan dastlabki ishlar Pyotr I nomi bilan bog‘liq bo‘lib, u 1720-yilda “Turk va boshqa Sharq tillari ekspeditsiyasi”ni o‘z ichiga olgan tashqi ishlar kollegiyasini belgilash to‘g‘risida farmon chiqardi. Unga Yaqin Sharq mamlakatlari tillarini biladigan shaxslar taklif qilindi. Taklif etilgalardan ba‘zilari, masalan, G.Y.Ker va V.M.Bakunin Sharq qo‘lyozmalarini tarjima qilishgan. 1797-yilda tashqi ishlar hay‘ati tarkibida “Osiyo xalqlariga tegishli ishlarni jo‘natish uchun maxsus Departament” tashkil etilgan. 1802-yilda tashqi ishlar vazirligi, 1820-yil yanvar oyida esa Osiyo qo‘mitasi tashkil etilgan. 1823-yilda uning huzurida vazirlik uchun mutaxassislar tayyorlaydigan Sharq tillari o‘quv bo‘limi shakllantirildi.

Rossiya harbiy idorasi amaliy sharqshunoslikni shakllantirishga o‘z hissasini qo‘shdi. Harbiy missiyalar va agentlar Sankt-Peterburgga siyosiy ahvoli, geografiyasi, aholining etnik tarkibi, dinlari, birinchi navbatda, Sharqning qo‘shni mamlakatlari haqida batafsil xabarlar yetkazishdi.

XVII asr oxirida Rossiya flotining zobitlari Hindiston, Xitoy, Janubi-Sharqiy Osiyoga sayohat paytida ko‘rganlari haqida kundalik yozuvlarni yuritdilar, ularning ba‘zilari nashr etildi.

General A.P.Yermolov boshchiligidagi katta harbiy-diplomatik missiya 1817-yilda Eronga tashrif buyurdi. Ushbu ekspeditsiya natijasida forslar urf-odatları va qo‘shinlari haqida maqolalar, Forsning harbiy jihatdan qisqacha tavsifi va boshqa asarlar paydo bo‘ldi. Harbiy sharqshunos general I.F.Blaramberg Eron va Afg‘oniston haqida qimmatli ma‘lumotlar qoldirdi. Usmonli imperiyasi haqida qiziqarli ma‘lumotlar polkovnik F.F.Berg boshchiligidagi va 1823 va 1825-yillarda Istanbulga tashrif buyurgan harbiy missiyalar hisobotlarida aks etgan.

Rus pravoslav cherkovi rus sharqshunosligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Cherkov Sharqning bir qator mamlakatlarida, Afrikada Addis-Abebada (Efiopiya) missiyalarni tashkil etdi. Xitoyda pravoslav missiyasining faoliyati sinologiyaning rivojlanishiga ayniqsa kuchli ta‘sir ko‘rsatdi. 1689-yilda Pekinda cherkov qurilgan, 1714-yilda esa arximandrit Ilarion Lejayskiy va uning atrofida Pekinga kelishgan. Pekin missiyasi Rossiya xitoyshunosligi asoschilari I.K.Rossoxin va A.L.Leontyevning faoliyati bog‘liq. Ularning ikkalasi ham Xitoy tilini yaxshi bilishgan va tarixiy, falsafiy va geografik matnlarni tarjima qilish bilan shug‘ullanishgan. Shunday qilib, I.K.Rossoxin tomonidan tarjima qilingan birinchi asar butun Xitoy davlatining geografik xaritasini topish va uni rus tilida izohlash bag‘ishlangan edi. Rossiya sinologiya maktabining shakllanishida Nikita Yakovlevich Bichurin (1777 – 1853) alohida o‘rin tutadi. 22 yoshida monaxlikni qabul qilgan Bichurin 1808-yildan 1821-yilgacha Pekin pravoslav missiyasini boshqargan. U Xitoy, Manchu, mo‘g‘ul tillarini muvaffaqiyatli o‘zlashtirgan va ushbu mamlakatlar tarixi, geografiyasi, dinlari va falsafasini o‘rgangan. Bichurin Xitoy, Mo‘g‘uliston, Markaziy Osiyo, Tibet va Uzoq Sharq muammolari bo‘yicha 14 ta kitob nashr etdi. Qadimgi davrlardan 1635-yilgacha mo‘g‘ul xalqining tarixi, Xitoy imperiyasining statistik tavsifi, qadimgi davrlarda O‘rta Osiyoda yashagan xalqlar to‘g‘risidagi ma‘lumotlar to‘plami va boshqalar kabi asarlar uning qalamiga tegishlidir. Bichurin jahon ilm-fanida birinchi marta Xitoy sivilizatsiyasining o‘ziga xosligi bo‘yicha jahon madaniyatining tarkibiy qismlaridan biri sifatida asosladi. 1828-yilda Rossiya Fanlar akademiyasi Nikita Yakovlevich Bichurinni o‘zining muxbir a‘zosi etib sayladi.

XX asr o‘rtalarida jahon va Rossiya sharqshunosligi jiddiy o‘zgarishlarga duch keldi. Buning uchta sababi bor edi:

1. Jahon mustamlakachilik tizimining qulashi va mustaqil davlatlarning afro-Osiyo dunyosida shakllanishi tadqiqot ob‘ektining, ayniqsa uning zamonaviyligining o‘zgarishiga olib keldi.
2. Yangi davlatlarda ularning o‘tmishiga, milliy madaniyatlarga qiziqish ortdi, dinlarning roli oshdi va ilmiy maktablari paydo bo‘ldi. Jahon orientalistikasining mulki yangi tarixiy manbalar, zamonaviy hujjatlar, arxeologik materiallar va faktlar bo‘ldi. Afro-Osiyo mamlakatlari olimlari “Sharqshunoslik” atamasidan voz kechib, uni Yevropa va Amerika olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga qoldirdilar.
3. Sharq mamlakatlarining siyosiy suvereniteti barcha sharqshunoslarga ilmiy ekspeditsiyalar, dala tadqiqotlari va ijodiy aloqalarni erkin o‘tkazishni osonlashtirdi.

Hozirgi kunda sharqshunoslik institutida 460 nafar ilmiy xodim faoliyat olib bormoqda. Rossiya Fanlar Akademiyasining gumanitar profilidagi boshqa institutlarda sharqshunoslik bo‘yicha tadqiqot ishlari davom etmoqda. Bundan tashqari, sharqshunoslar Moskva davlat universiteti Osiyo va Afrika institutida, Sankt-Peterburg davlat universitetining Sharq fakultetida, Moskva davlat xalqaro munosabatlar instituti Sharq tillari hamda sharqshunoslik kafedralarida tayyorlanmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Оружием слова (1941–1945). М., 1985
2. Шаститко П.М. События и судьбы (Из истории становления советского востоковедения). М., 1985
3. История отечественного востоковедения до середины XIX века. М., 1990

4. История отечественного востоковедения с середины XIX в. до 1917 г. М., 1997
5. Шастичко П. Востоковедение в России // Энциклопедия кругосвет.
https://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/VOSTOKOVEDENIE_V_ROSSII.html